

Koligačné pojmy v histórii ako predmet sporu medzi realizmom a konštruktivismom*

EUGEN ZELENĀK

Colligatory Concepts in History as an Object of Dispute between Realism and Constructivism

DOI: <https://doi.org/10.54937/kd.2024.15.Supp.7-26>

ABSTRACT: In their works, historians do not only deal with individual acts or small-scale events, but also with complex phenomena. Thus, it is common in historical works to discuss late antiquity, the Middle Ages, the Scholastic period, the Renaissance, the French Revolution, and the Cold War. In this context, some theorists and philosophers of history speak of specific concepts or terms used to unify a mass of information into a single whole. These so-called colligatory concepts are not only used in political history, but are common in cultural history, the history of philosophy, and elsewhere. How are these concepts to be understood and what is their relationship to past reality? Answers to these questions vary according to whether the respondent holds a position close to a realist or a constructivist view of historical work. On the one hand, there are authors who argue that these concepts are about given past events and processes. On the other hand, there are opponents who argue that these are constructs without a pre-existing counterpart in reality. The aim of this paper is to present this debate with an emphasis on the dispute between realism and constructivism.

Keywords: Theory and Philosophy of History, Historical Works, Colligatory Concepts, Realism, Constructivism, Plurality.

„Kúzlo‘ koligácie je presne v tom, že umožňuje prepojiť pod jeden pojem sadu rozličných javov.“ Jouni-Matti Kuukkanen, Postnarrativist Philosophy of Historiography, s. 112.

Úvod

Autori z oblasti politických dejín, kultúrnych dejín, dejín ideí či dejín umenia bežne píšú o rôznych obdobiach či smeroch. V ich prácach sa tak dočítame o renesancii, studenej vojne, neskorej gotike, impresionizme či katolíckej moderne. Výnimkou nie sú ani práce z dejín filozofie. Aj tu je reč o antickej, renesančnej alebo kontinentálnej filozofii.

Podobné označenia nájdeme i v prácach Petra Voleka, ktorému je venované toto špeciálne číslo. Napríklad vo svojej staršej monografii o Tomášovi Akvinskóm, v rámci úvodných pasáží venovaných historickému a filozofickému kontextu, píše o ranom období gréckej filozofie, o patristike, o scholastickej filozofii či o vrcholnej

scholastike.¹ V jeho nedávno vydanéj vysokoškolskej učebnici dejín stredovekej filozofie píše o stredovekej filozofii, o stredoveku, ale tiež o období patristiky, o období scholastiky či o arabskej a o židovskej filozofii. Volek pritom reflektuje, že takéto označenia a členenia majú nejakú tradíciu a komplexnosť. Pre potreby učebnice však, samozrejme, potrebuje relatívne fixné oporné body. O stredoveku tak uvádza nasledovné: „*Vo všeobecnosti sa v dejinách pod stredovekom chápe obdobie od konca staroveku (4. – 5. storočie) do začiatku novoveku (15. storočie). Označenie stredovek pochádza z humanistickej tradície a pôvodne vyčleňovalo toto obdobie ako čisto prechodovú fázu medzi starovekom a novovekom. Prvýkrát sa objavilo v roku 1604 a prvý historik, ktorý rozdelil dejiny na antiku, stredovek a novovek, bol Christoph Cellarius (1638 – 1707) v diele Dejiny stredoveku od čias Konštantína Veľkého po dobytie Konštantínopola Turkami z roku 1688. Takéto chápanie stredoveku obsahovalo zároveň názor o ňom ako o temnom stredoveku, ako o niečom, čo treba rýchlou preskočiť.*“²

V rámci úvah o členení a datovaní stredovekej filozofie Volek doplnia, že existujú určité ohraničenia, štandardne považované za začiatok stredoveku (z politického hľadiska je to koniec Západorímskej ríše z roku 476 a z hľadiska duchovných dejín zatvorenie platónskej akadémie v Aténach) a za koniec stredoveku (pád Konštantínopola z roku 1453, resp. nástup reformácie).³ Volek sa ďalej zamýšľa, ako sa takéto medzníky dajú aplikovať v dejinách filozofie: „*Dejiny filozofie sú dejinami myslenia, dejinami ideí. Na tieto má rozhodujúci vplyv príchod kresťanstva do starovekého myslenia. ... Pre koniec stredovekého myslenia môžeme znova určiť ako rozhodujúce nové myšlienky Martina Luthera a ďalších reformátorov.*“⁴ Ako je to v prípade menších celkov, ako je napr. patristika? „*Pod patristikou možno chápať obdobie v teológii a vo filozofii od poapoštolských čias po smrť Bédu Ctihodného na Západe... a na východe po smrť Jána Damascénskeho... Slovo patristika vzniklo v 17. storočí, keď teológovia-dogmatici pod názvom Theologia patristica označili náuku cirkevných Otcov, aby ju rozlíšili od biblickej, scholastickej, symbolickej a špekulatívnej teológie. ... Centrálnymi otázkami z hľadiska filozofie medzi cirkevnými Otcami je otázka Boha, téma stvorenia, otázka človeka, najmä nesmrteľnosť duše, otázka sveta, problém výkladu ľudského poznania a etické problémy.*“⁵ Pre kľúčové označenia typu „stredoveká filozofia“ alebo „patristika“ nám Volek ponúka informácie o pôvode a vzniku označenia, oporné body nápomocné pre datovanie, ale tiež úvahy o tom, čo stredovekú filozofiu a patristiku charakterizuje, čo nám pomáha odčleniť ich od iných období.

Takéto uchopenie problematiky vyzerá štandardne. Aj zahraniční autori použíajú podobné označenia zvyknú ponúknuť členenie, datovanie, úvahu o medzníkoch či charakteristiku rozoberaného obdobia. Príkladom je Gyula Klima, ktorý sa v úvode do antológie z diel stredovekých mysliteľov zamýšľa nad pojmom, datova-

* Práca vznikla v rámci projektu VEGA č. 1/0354/24 *Pluralita a relativizmus v súčasnej filozofii*.

¹ VOLEK, Peter. *Filozofia človeka podľa Tomáša Akvinského*. Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku, 2003, s. 14 – 20.

² VOLEK, Peter. *Dejiny stredovekej filozofie I. Patristika. Arabská filozofia. Židovská filozofia. Byzantská filozofia. Slovanská filozofia*. Ružomberok : VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2022, s. 6.

³ VOLEK, *Dejiny stredovekej filozofie I*, s. 7.

⁴ VOLEK, *Dejiny stredovekej filozofie I*, s. 7.

⁵ VOLEK, *Dejiny stredovekej filozofie I*, s. 20.

ním a charakteristickými črtami tohto obdobia v dejinách filozofie. Na začiatok poznamenáva, že prívlastok „stredoveký“ (medieval) sa zvykne spájať s ideami temna, dogmatizmu či barbarstva, avšak on považuje toto obdobie za najdlhšie a najviac rôznorodé v dejinách západnej intelektuálnej tradície.⁶ Bežne sa datuje „približne od posledného storočia Západorímskej ríše do obdobia náboženských vojen v Európe, resp. približne od čias sv. Augustína po Descartesa“, avšak Klima upozorňuje, že ohraničenie je približné a diskutabilné.⁷ Tak časovo, ako aj priestorovo tu ide o „dosť nejasné a čiastočne arbitrárne“ členenie, keďže už prvý významný filozof obdobia, sv. Augustín, striktné vzaté, do stredoveku nepatrí (je to skôr postava staroveku) a navyše pochádza a zväčša aj pôsobil v Afrike.⁸ Klima čitateľovi ďalej ponúka úvahu o tom, čo stredovekú filozofiu charakterizuje (ide hlavne o systematickú reflexiu vzťahu medzi vierou a rozumom), ako aj analýzy takých aspektov, akými sú vplyv antického myslenia, kláštorná kultúra, vznik univerzít a pod.⁹ Už tento stručný pohľad do prác Voleka a Klimu naznačuje, že označenia takého typu, „stredoveká filozofia“, „patristika“ a pod., a súvisiace členenie, datovanie, charakteristiky, nie sú samozrejmosťou a majú svoje diskutabilné aspekty.¹⁰ Autori spravidla túto problematiku reflektujú, ale i tak majú snahu niečo identifikovať ako charakteristické, niečo určiť a navyše aj zdôvodniť, ako vhodný začiatok alebo koniec daného obdobia.

Existujú však aj výnimky. Henrik Lagerlund v predslove k encyklopédii stredovekej filozofie píše: „Špecifikom tejto encyklopédie je, že sa neusiluje definovať stredovekú filozofiu. Jednoducho sa venuje filozofii v období medzi rokmi 500 a 1500. Som presvedčený, že filozofiu tohto obdobia necharakterizuje nič osobitne stredoveké. Skôr možno povedať, že filozofi a teológovia tu (tak, ako aj v iných obdobiach) pracovali s historicky dostupnými materiálmi a predložili svoje vlastné odpovede na filozofické otázky, z ktorých niektoré boli tak staré ako samotná filozofia, zatiaľ čo iné sa objavili v kultúrnom kontexte konkrétneho mysliteľa.“¹¹ Možno takýto pohľad na vec vyzeraá prekvapivo a relatívne hrubozrnne. Lagerlund neponúka ohraničenie viazané na konkrétnu udalosť (zánik niečoho, začiatok niečoho konkrétneho), ani úvahu o špecifických črtách stredovekej filozofie. Na základe čoho potom tú či onú tému a heslo zaraďuje do encyklopédie? Prečo sa rozhodol ohraničiť obdobie práve na roky 500 až 1500? Nevyzerá takýto prístup k stredovekej filozofii arbitrárne? Ako by to vyzeralo, keby sme podobne voľne uchopili také obdobia ako stredovek, renesancia alebo studená vojna?

⁶ KLIMA, Gyula. General Introduction. In KLIMA, Gyula (ed.). *Medieval Philosophy: Essential Readings with Commentary*. Oxford : Blackwell Publishing, 2007, s. 1 – 2.

⁷ KLIMA, *General Introduction*, s. 2.

⁸ KLIMA, *General Introduction*, s. 2.

⁹ KLIMA, *General Introduction*, s. 1 – 25.

¹⁰ Doplním navyše, že nie všetky označenia majú rovnakú popularitu a samozrejmosť. Napríklad v domácom kontexte bežne používané pomenovanie „patristika“ nie je až tak samozrejmé v inom kontexte. Príkladom je autoritatívne heslo o stredovekej filozofii *Stanfordskej encyklopédie filozofie*, kde sa s takouto kategóriou vôbec nepracuje. MARENBN, John. Medieval Philosophy. In ZALTA, Edward N. - NODELMAN, Uri (eds.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2023 Edition). [on-line]. Dostupné na internete: <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2023/entries/medieval-philosophy/>> [7.8. 2024]

¹¹ LAGERLUND, Henrik (ed.) *Encyclopedia of Medieval Philosophy: Philosophy Between 500 and 1500*. Dordrecht; Heidelberg; London; New York : Springer, 2011.

Stručné priblíženie toho, ako trojica autorov narába s označením „stredoveká filozofia“, otvára viacero otázok. V tomto príspevku roanalyzujem všeobecnejšiu tému takýchto výrazov, resp. pojmov, ktoré sa niekedy nazývajú koligačné termíny, resp. pojmy a zamyslím sa, ako im máme rozumieť.¹² Na jednej strane je faktom, že termíny ako „renesancia“, „stredoveká filozofia“, „studená vojna“ a pod. historici používajú. Dalo by sa povedať, že v ich prácach figurujú tak bežne, že sa nad nimi nezvykneme pozastavovať. Považujeme ich za samozrejmu súčasť historických prác, ktoré nám pomáhajú členiť dejiny, hovoriť o udalostiach väčšieho rozsahu či diskutovať o nejakých činoch. Na druhej strane, ak sa nad nimi zamyslíme, zdá sa, že tu ide o komplexné a do istej miery aj problematické výrazy. Na základe čoho ich používame? Sú jasné ich časové či priestorové ohraničenia? Líšia sa niečím podstatným od iných výrazov používaných v histórii, ako napríklad „Ludovít Štúr“, „Uhorský snem“, „Matica slovenská“? Používajú rôzni historici koligačné výrazy rovnakým spôsobom? Nevládne tu pluralita, keď jeden autor napríklad pod „stredovekou filozofiou“ má na mysli niečo iné ako kolega? Dá sa pri používaní týchto výrazov zabrániť bezbrehému relativizmu? V tomto texte sa síce nebudeme venovať všetkým uvedeným otázkam, dotkneme sa však viacerých z nich a sústredíme sa na dva rámcové prístupy ku koligačným výrazom. Pôjde o realistický a konštruktivistický prístup. Najskôr teda predstavíme tému koligačných termínov, resp. pojmov. Následne rozoberieme ich realistický a konštruktivistický výklad a porovnáme, v čom sa líšia.

Keďže sa nižšie budeme venovať realistickému a konštruktivistickému výkladu, na tomto mieste si aspoň stručne odlišme dané pozície.¹³ Realistický výklad historickej práce zdôrazňuje, že historici sa vo svojich prácach usilujú o čo najvernejšie a najobjektívnejšie zobrazenie minulého diania. Minulosť sa udiala a historici, vychádzajúc z dostupných prameňov, sa majú snažiť o jej pravdivý opis a vysvetlenie. Konštruktivistický prístup spochybňuje možnosť objektívneho a pravdivého zobrazenia vopred danej predlohy a podčiarkuje, že veľká časť práce historika je tvorivá, a preto by sme sa na výsledné historické diela mali pozeráť ako na produkty tvorivej konštrukcie, ako na originálne návrhy. Spor medzi týmito pozíciami tak možno veľmi zjednodušene zhrnúť do dichotómie medzi *nachádzaním/objavovaním* (realisti) a *tvorením/vymýšľaním* (konštruktivisti).

¹² Anglické výrazy „colligation“, „colligatory concepts“ alebo „colligatory terms“ sa v našom prostredí prekladajú rôzne. Juraj Šuch hovorí o „spojovacích“, resp. o „zjednocujúcich pojmoch“, Jan Horský v češtine používa tak termín „koligace“, ako aj „sjednocení“ a „sjednocující“. Sám som v minulosti používal rôzne preklady. V tomto texte som sa rozhodol pre preklad „koligácia“ a „koligačné pojmy“. Pozri napr. ŠUCH, Juraj. *Naratívny konštruktivizmus Haydena Whita a Franka Ankersmita*. Ostrava : Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2010, s. 186, s. 141; HORSKÝ, Jan. *Teorie a narace*. Praha : Argo, 2015, s. 76 - 77. Za konzultáciu o preklade ďakujem Ewe Domaňskej a Davidovi Černinovi.

¹³ V literatúre neexistuje zhoda na charakteristike týchto pozícií. Vstup do témy ponúka napr. PETERS, Rik. Constructivism and Realism. In AKKER, Chiel van den (ed.). *The Routledge Companion to Historical Theory*. London : Routledge, 2022, s. 263. <https://doi.org/10.4324/9780367821814-16>

Koligačné pojmy

Začiatky diskusie o koligácii sa vo filozofii histórie spájajú hlavne s Williamom H. Walshom, ktorý síce samotný termín preberá od Williama Whewella,¹⁴ ale aplikuje ho na úvahy o histórii. Walsh sa zamýšľa nad tým, že tak pri opisovaní, vysvetľovaní a komentovaní súčasného diania, ako aj v prácach historikov sa stretávame s výrazmi typu „súčasná Británia“ alebo „priemyselná revolúcia“. Takéto komplexné označenia nám pomáhajú prepojiť množstvo čiastkových udalostí, faktov a činov do celku. Len čo použijeme takéto označenia, prepájame rôzne udalosti, akoby patrili do „jedného vývoja“. Už na ne nepozieráme ako na „oddelené“, ale ako na udalosti, ktoré charakterizuje nejaký vzťah.¹⁵ Ide tu o to, že rôznorodé fakty vlastne usporiadame či dokonca pokryjeme pod spoločný koncept. Identifikujeme pritom niečo spoločné, spravidla nejaký vývoj alebo proces, do ktorého tieto fakty radíme.

V tomto procese je v rámci histórie dôležitá perspektíva, resp. možnosť spätného pohľadu. Ak napríklad pri pohľade na aktuálnu situáciu identifikujeme spoločný komplex (napr. „radikalizácia Slovenska“), hoci poznáme to, čo danému daniu predchádzalo, nevieme ešte, k čomu to povedie, do čoho to vyústi. Historici však majú výhodu v tom, že minulé udalosti, ktoré takto spracúvajú, majú známu nielen svoju minulosť, ale aj to, k čomu viedli. Ako to formuluje Walsh: „*Historik je prinajmenšom často v pozícii, že dokáže hovoriť o minulom dani s kompletnou znalosťou situácie, pretože procesy, ktorým sa venuje, sú zväčša ukončené a dokáže sledovať štádiá v dejinách daných procesov s jasnou predstavou, kam smerovali. V tomto ohľade má lepšiu pozíciu ako akýkoľvek súčasník diania, o ktorom píše. Má výhodu spätného pohľadu a vie, ako veci dopadli ako aj to, ako sa vyvíjali.*“¹⁶ Na niečo podobné už poukázal Arthur Danto vo svojom známom myšlienkovom experimente o ideálnej kronike, ale aj Louis Mink, ktorý podčiarkol, že v histórii je dôležité celostné porozumenie prepájajúce dianie s kontextom.¹⁷ Hoci to na prvý pohľad môže vyzeráť prekvapivo, priamy svedok, súčasník nejakého diania nemá výhodnejší vhlad do toho, čo sa deje. Práve historik, ktorý pozná predchádzajúce i nasledujúce dianie a dôsledky toho, čo skúma, je lepšie disponovaný dianie objasniť a identifikovať v ňom to podstatné. Voľnejšie povedané, historik dokáže ponúknuť plnší, komplexnejší pohľad na takéto dianie. Práve toto zdôrazňuje aj Walsh.

Walsh teda od Whewella preberá termín „koligácia“ a identifikuje viacero črt tohto procesu a súvisiacich koligačných pojmov. Základná charakteristika znie tak,

¹⁴ Tento britský polyhistor je známy napr. svojimi prácami z oblasti filozofie a histórie vedy. V rámci úvah o indukcii hovorí tiež o koligácii. Podľa neho je to „*mentálna operácia prepájania množstva empirických faktov, superindukovaním' konceptu, ktorý spája fakty a umožňuje, aby boli vyjadriteľné všeobecným zákonom. Koncept tak poskytuje, pravé puto Jednoty, ktorým sú javy spojené.*“ (SNYDER, Laura J. William Whewell. In ZALTA, Edward N. – NODELMAN, Uri (eds.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2023 Edition). [on-line]. Dostupné na internete: <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2023/entries/whewell/>> [7. 8. 2024], časť 2.) Základný prvok koligácie je tak spájanie, resp. vytváranie komplexu.

¹⁵ WALSH, William H. Colligatory Concepts in History. In BURSTON, W. H. – THOMPSON, D. (eds.). *Studies in the Nature and Teaching of History*. London : Routledge, 1967, s. 66.

¹⁶ WALSH, *Colligatory Concepts in History*, s. 67.

¹⁷ DANTO, Arthur C. Naratívne vety. In KOŽIAK, Rastislav – ŠUCH, Juraj – ZELEŇÁK, Eugen (eds.). *Kapitoly zo súčasnej filozofie dejín*. Bratislava : Chronos, 2009, s. 98 – 133; MINK, Louis O., History and Fiction as Modes of Comprehension. In MINK, Louis O. *Historical Understanding*. Ithaca : Cornell University Press, 1987, s. 42 – 60.

že termín „koligácia“ „*pokrýva aktivitu, v rámci ktorej historik začlení rôzne udalosti pod vhodný koncept*“.¹⁸ Koligácia sa spravidla používa na pomenovanie a na objasnenie diania, procesov, vývoja, ktorý sa týka ľudského konania. Walsh taktiež upozorňuje na určitý vývoj v jeho vlastnom chápaní koligácie. Keďže o koligácii sa hovorí v súvislosti s procesmi, ktoré možno určitým spôsobom zjednotiť a v tejto súvislosti hovoriť o pláne či celi, vyvstáva otázka, či sa zamýšľané musí realizovať. Walsh sa domnieva, že koligáciu možno použiť i vtedy, ak je nesúlady medzi ašpiráciami a výsledkami.¹⁹ Situácia podľa neho vyzerá nasledovne. Historik čelí tomu, čo vyzerá ako „*v podstate neprepojená masa materiálu a následne sa historik pokúša dodať jej zmysel tak, že v nej odhalí určujúce témy a vývoj. Vyjadrením toho, čo sa tam dialo, historik zároveň zhrnie individuálne udalosti a povie nám, ako sa na ne máme pozerat*“.²⁰ Koligácia je tak podľa Walsha súčasťou historickej interpretácie. Použitím koligačných pojmov totiž historik vykladá minulé dianie, dáva komplexu udalostí nejaký význam. Dôležité črty Walshovej koligácie výstižne zhrňa i D. Thompson. V koligácii dochádza k zhromaždeniu a prepojeniu rôznych udalostí, lenže nie akýmkoľvek spôsobom. Udalosti a činy musia byť prepojené tak, ako by boli nejakým spôsobom zacielené a navyše, a toto je dôležité, prepojenie udalostí prináša nový „*význam a porozumenie*“.²¹

Ak sa na koligáciu pozeráme týmto spôsobom, vyvstáva otázka, aký je vzťah medzi nami použitými pojmami (ako priemyselná revolúcia, renesancia, stredoveká filozofia) a samotnými minulými udalosťami. Walsh ohľadom tohto uvádza: „*Koligovať znamená zhruba organizovať a vo všeobecnosti by bol súhlas, že každá akceptovateľná schéma organizácie musí mať pevný základ vo faktoch. Na druhej strane je zrejme, že zhrňujúce opisy minulých dejinných dôb – napríklad, keď hovoríme, že Rím v časoch Sullu zasiahla vážna finančná kríza alebo o dobe sofistov ako o gréckom osvietenstve – sú často formulované s využitím termínov, ktoré sú zrozumiteľné pre nás, ale boli by ťažko zrozumiteľné či dokonca nezrozumiteľné pre osoby, ktorých činy a skúsenosti sa usilujú zhrnúť*“.²² Toto považujem, s ohľadom na tému tohto príspevku, za jedno z kľúčových vyjadrení. Na jednej strane totiž Walsh tvrdí, že koligácia má základ vo faktoch. Vyznieva to teda tak, že koligačné pojmy musia zachytávať fakty, mapovať reálne procesy a väzby, musia byť napojené na realitu. Na druhej strane však Walsh dodáva, že tu dochádza k určitému odstupu a spätnému pohľadu či výkladu, ktorý by bol pre súčasníkov minulých udalostí nezrozumiteľný. Koligácia musí byť zároveň blízka i vzdialená interpretovanej realite. Musí tu byť faktuálny i voľnejší, možno metaforický, možno konštrukčný element. Takéto obojaké vyjadrenie môže pre niekoho znieť alibisticky, ale zrejme zachytáva skutočnosť, že prax histórie nie je čierno-biela. Niektoré komplexné a sofistikované procesy sa

¹⁸ WALSH, Colligatory Concepts in History, s. 72. Vo svojej skoršej práci Walsh hovorí o koligácii v kontexte explanácie ako o „*postupe vysvetľovania udalosti sledovaním jej vnútorných vzťahov k iným udalostiam a jej zaradením do historického kontextu*.“ WALSH, William H. *An Introduction to Philosophy of History*. Bristol : Thoemmes Press, 1961, s. 59.

¹⁹ WALSH, *Colligatory Concepts in History*, s. 72.

²⁰ WALSH, *Colligatory Concepts in History*, s. 75.

²¹ THOMPSON, D. Colligation and History Teaching. In BURSTON, W. H. - THOMPSON, D. (eds.). *Studies in the Nature and Teaching of History*. London : Routledge, 1967, s. 94.

²² WALSH, *Colligatory Concepts in History*, s. 75.

opierajú tak o realistickú, ako aj konštruktivistickú oporu. Domnievam sa, že Walsh takéto niečo naznačuje vo viacerých svojich tvrdeniach.

Zamerajme sa teda na tento dualizmus vo Walshových vyjadreniach o koligácii a koligačných pojmoch. Na jednej strane je bežné, že historici sa vyjadrujú tak, akoby za úlohu histórie považovali „oživiť minulosť“ vo svojej pôvodnej podobe.²³ Veľká časť historikov teda zdôrazňuje, že ich úlohou je priblížiť minulé dianie tak, ako sa udialo a nie vykladať ho vo svetle dnešných dní. Podľa týchto autorov by historici do svojho výskumu nemali projektovať svoje záujmy či optiku prítomnosti. Na druhej strane sa zdá, že odmietanie aktualizácie či dnešnej perspektívy má mať a možno aj musí mať, aspoň podľa niektorých, limity. Veď predsa historici spravidla poznajú dôsledky udalostí, a preto ich nemôžu ignorovať. Takže akýsi odtrhnutý pohľad na samotné minulé dianie, bez akéhokoľvek zväženia neskoršieho diania, sa javí prehnane a nerealizovateľne.

Walsh si túto dilemu uvedomuje a opakovane sa jej venuje počas úvah o koligácii. V tejto súvislosti hovorí o dvoch podmienkach na výber koligačných pojmov. (Ak totiž koligačné pojmy tvorí historik na organizáciu minulého diania, vzniká tu viacero súvisiacich otázok. Čo musí rešpektovať pri navrhovaní a používaní týchto konceptov? Limituje ho niečo? Môže kreatívne navrhovať čokoľvek sa mu zapáči?) Prvou podmienkou je, že takéto pojmy musia byť „pevné“, nemôžu byť „arbitrárne“, jednoducho musia „zodpovedať faktom“.²⁴ Toto sa dá skontrolovať tak, že si overíme, či máme dostatočné dôkazy, dáta, informácie, ktoré podporujú takéto pojmy. Ak by zásadné dáta nezodpovedali koligačným pojmom, je to neprijateľné. Na druhej strane však Walsh takto prísne formulovanú prvú podmienku oslabuje. Upozorňuje totiž, že pri koligácii v skutočnosti dochádza k zovšeobecneniam a zjednodušeniam, takže historik nám dáva len rámcovú schému o tom, čo sa dialo. Občas si to vyžaduje, aby historik „poodstúpil od detailov udalostí a dokonca, v extrémnych prípadoch, zavrel oči pri protirečivých dokladoch.“²⁵ Samozrejme, kedy sa prísne držia faktov a kedy možno prižmúriť oči, ak nejaké detaily nesedia, nie je jednoduché vopred stanoviť. Druhá Walshova podmienka vyžaduje, aby koligačné pojmy „objasňovali fakty“, pretože kľúčové je, aby minulosť urobili „zrozumiteľnú pre nás.“²⁶ História totiž minulé dianie približuje ľuďom, a preto je dôležité, aby výklad a interpretácia ponúkaná v historických dielach pomáhala čitateľom minulosti porozumieť.

Walsh teda v rôznych obmenách upozorňuje na to, že historik jednak musí vychádzať z faktov, ale výsledok jeho práce musí niečo priniesť adresátom. Ako sám uvádza: „Domnievam sa, že historik má dve úlohy: musí rešpektovať dôkazy a zároveň si musí splniť svoju povinnosť voči čitateľom. Tí od neho totiž nechcú len holý opis toho, čo sa stalo, ale tiež usmernenie, čo to znamenalo, a toto usmernenie im musí byť podané zrozumiteľným spôsobom.“²⁷ Úlohou koligácie (a všeobecnejšie povedané, historických diel) je teda ponúknuť fakty, dáta, oprieť sa o realitu a dôkazy, ale treba to realizovať prístupným spôsobom. Inak povedané, koligácia sa musí opierať o dva

²³ WALSH, *Colligatory Concepts in History*, s. 76.

²⁴ WALSH, *Colligatory Concepts in History*, s. 77.

²⁵ WALSH, *Colligatory Concepts in History*, s. 78.

²⁶ WALSH, *Colligatory Concepts in History*, s. 79.

²⁷ WALSH, *Colligatory Concepts in History*, s. 80.

piliere: 1) o realitu, fakty, dôkazy, ale tiež 2) o výklad, interpretáciu či konštruovanie. Ak v historickom diele tieto dva aspekty spojíme, prepojí sa tak nachádzanie a dovtváranie, fakty a pripisovanie významu.

Realistický výklad

Z rozboru Walshových názorov je zrejmé, že v základoch úvah o koligácii a o koligačných termínoch možno identifikovať i realistický pilier. Walsh totiž trval na tom, ako si to všíma aj zástanca realizmu Branko Mitrović,²⁸ že koligačné pojmy musia mať fundament vo faktoch. Preto nie je prekvapivé, že niektorí autori spájajú koligáciu s nachádzaním existujúcich vzorov, prepájaním vopred daných vývojových trendov a koligačné termíny vnímajú ako vlastné mená. V tejto časti si predstavíme názory C. Behana McCullagha, ktorý prezentuje realistický prístup ku koligácii.

V piatej kapitole svojej knihy *Logika histórie* McCullagh rozlišuje tri druhy historických narácií.²⁹ Nazýva ich *bežné rozprávania* (commonsense narratives/commonsense structures), *koligačné vzory* (colligatory patterns) a *súhrnné interpretácie*. Prvý druh narácie je charakteristický tým, že tu ide o bežné prerozprávanie minulého diania, životov a činov, ktoré nevyužíva špeciálne teoretické nástroje, ako je tomu napr. pri koligačných rozprávaniach.³⁰ Ide tu jednoducho o narácie, ktoré nepoužívajú technický slovník, ale uchopujú minulé dianie a robia ho zrozumiteľným, veľmi prístupným, hoci trochu povrchným spôsobom. Preto takéto príbehy, napr. životopisy alebo dejiny významných udalostí, bývajú na záver doplnené akousi úvahou alebo výkladom o tom, čo sa stalo. Ide tu o ďalší druh narácie, o súhrnnú interpretáciu, o „*reflexiu o tom, čo bolo povedané*“.³¹ Takže prvý druh rozprávania ponúka bežné priblíženie, posledný druh rozprávania zhrňujúcu interpretáciu. Ako je to podľa McCullagha so stredným druhom?

Koligačné rozprávania sú príkladom sofistikovaného uchopenia. Ide v nich o spájanie viacerých prvkov do spoločného celku. Toto je však iba rámcové vymedzenie. McCullagh koligačné vzory bližšie charakterizuje nasledovne: „*Historici často nachádzajú vzory v minulosti, alebo presnejšie povedané, v informáciách o minulosti, ktoré získali po preštudovaní dostupných dôkazov. Sú to vzory vytvorené činní a udalosťami a často predstavujú zmeny určitého druhu. Opisy týchto vzorov poskytujú nové informácie o minulosti, o spôsobe, akým činnosti a udalosti navzájom súviseli. Pojmy používané na opis týchto vzorov nie sú bežné pojmy, ale sú to pojmy vypnuté na základe štúdia dejín, napríklad ‚renesancia‘ a ‚revolúcia‘. Označujú typy vzorov, ktoré sa v dejinách vyskytujú pomerne často.*“³² Podstatnou črtou McCullaghovho realistického vymedzenia je to, že historici vzory, vzorce či trendy v dejinách (resp.

²⁸ MITROVIĆ, Branko. What Is Historical Anti-realism and How to Define It? In *Journal of the Philosophy of History*, 2024, roč. 18, č. 2, s. 117. <https://doi.org/10.1163/18722636-12341520>

²⁹ McCULLAGH, C. Behan. *The Logic of History : Putting Postmodernism in Perspective*. London : Routledge, 2003.

³⁰ McCULLAGH, *The Logic of History*, s. 120.

³¹ McCULLAGH, *The Logic of History*, s. 132.

³² McCULLAGH, *The Logic of History*, s. 125.

v informáciách o minulom diani) *nachádzajú*.³³ Nejde tu o ich tvorivé návrhy, ale o opisy toho, čo možno identifikovať v minulom diani. Preto sú podľa neho slová používané na opis takýchto záležitostí menami. Možno to znie samozrejme, ale ide tu o zásadne realistické a korešpondenčné uchopenie tejto problematiky. Predtým, ako si tento realistický aspekt podrobnejšie rozoberieme, priblížme si McCullagho-vo delenie koligačných termínov.

McCullagh sa trochu líši od iných autorov, ktorí sa vyjadrujú o koligačných výrazoch. V súvislosti s koligáciou totiž nehovorí len o takých výrazoch ako „Francúzska revolúcia“ či „studená vojna“, ale rozlišuje minimálne dva principiálne odlišné druhy koligačných výrazov. Niektoré (napr. „Francúzska revolúcia“) fungujú ako *vlastné mená* unikátnych vzorov, pomenúvajú teda jedinečné výseky minulosti. Na druhej strane existujú koligačné slová ako „revolúcia“, ktoré možno aplikovať na viaceré udalosti, úseky a vzory. V podstate sú to *mená tried* udalostí.³⁴

Kľúčové je to, že podľa McCullagha všetky tieto výrazy fungujú ako mená. Bez toho, aby sme sa venovali detailom diskusií o vlastných menách, určitých deskripciách a ďalších výrazoch z filozofie jazyka,³⁵ zjednodušene možno povedať, že vlastné mená (napr. „Ludovít Štúr“), ale niekedy tiež určité deskripcie („autor diela *Slovanstvo a svet budúcnosti*“) sa bežne chápu ako označenia individuí. (Samozrejme, ide tu o zjednodušenie, pretože vo filozofii jazyka existujú búrlivé debaty o povahe rôznych druhov výrazov.) Tradične sa teda takéto výrazy považujú za akési výhradné „nálepky“ konkrétnych jednotlivín, jednotlivých vecí, ľudí, miest a pod. Ak chcem jednoznačne vybrať spomedzi rôznych objektov práve jeden konkrétny, použijem na selekciu práve vlastné meno alebo určitú deskripciu (a spomedzi všetkých možných ľudí tak identifikujem Ludovíta Štúra). Takéto výrazy sú preto nepochybne veľmi užitočné. Pomáhajú nám selektovať konkrétny objekt a hovoriť o ňom ďalej, napríklad mu pripísať nejaké vlastnosti, hovoriť o jeho činoch a pod. Minimálne vlastné mená pritom výborne pasujú do realistického rámcovania. Vlastné mená totiž nie sú tvorivým konštruktom, ale aplikáciou výrazu na vopred existujúci objekt. Ak chce napríklad historik napísať biografiu Ludovíta Štúra, jednoducho použije príslušné vlastné meno, aby mohol opísať minulé dianie týkajúce sa tejto osoby. Nenachádza sa v situácii, že by, obrazne povedané, čelil akejsi beztvarvej hmote a z nej sa snažil vyčleniť, vytvarovať, sformovať niečo konkrétnejšie, čo následne nazve „Ludovít Štúr“. Nie, Ludovít Štúr je tu vopred daný, zo skúmanej reality jasne vyčleniteľný objekt, i keď pomenovaný dohodnutým/konvenčným označením (rodičia ho hypoteticky mohli pomenovať inak). Skutočnosť, že McCullagh považuje koligačné výrazy typu „Francúzska revolúcia“ za vlastné mená neprekvapí. Zaujímavejšie je možno to, že za mená podobného typu považuje výrazy ako „revolúcia“. V tomto prípade však už nejde o vlastné mená, mená individuí, mená špecifických, unikátnych objektov,

³³ „Dobří historici, teda tí, ktorí nie sú ovládaní predsudkami, vzory objavujú [discover] v minulých udalostiach...“ McCULLAGH, C. Behan. Colligation. In TUCKER, Aviezer (ed.). *A Companion to the Philosophy of History and Historiography*. Oxford : Blackwell Publishing, 2009, s. 156. <https://doi.org/10.1002/9781444304916.ch12>

³⁴ McCULLAGH, *The Logic of History*, s. 125 - 126.

³⁵ Pozri napr. LYCAN, William G. *Philosophy of Language : A Contemporary Introduction*. London : Routledge, 2000.

ale ide tu o mená tried objektov. Aký je tu rozdiel? Označenia typu „Ludovít Štúr“ či „Francúzska revolúcia“ opisujú jeden unikátny objekt či proces, zatiaľ čo označenia typu „revolucionár“ či „revolúcia“ označujú triedu objektov. Preto sa takéto výrazy zvyknú niekedy považovať za mená tried alebo druhov („žena“, „medveď sivý“, „jedla biela“). Situácia sa dá pritom vnímať do určitej miery podobne ako pri vlastných menách. Aj toto sú označenia, ktoré jednoznačne selektujú vopred dané druhy *entít* a dajú sa bezproblémovo použiť na ich opis. Zásadný rozdiel je v tom, že zatiaľ čo vlastné mená sa používajú na jednotliviny, tieto druhové mená sa používajú na označenie vopred existujúcich druhov alebo tried objektov.

McCullagh teda považuje koligačné termíny za mená. Buď za unikátne mená, alebo všeobecné výrazy, mená použiteľné na triedy vzorcov udalostí. V oboch prípadoch však historik nič nekonštruuje, len aplikuje opis na vopred odohrané minulé dianie. S ohľadom na ďalšie črty pritom McCullagh ponúka ešte košatejšie členenie koligačných výrazov. Robí tak počas komentovania Walshových príkladov. Podľa McCullagha pri koligačných frázach typu „politika nemeckého presadzovania a expanzie“ (na začiatku Hitlerovho pôsobenia) ide o pomenovanie racionálneho vzorca; vzorca, v pozadí ktorého je explicitne formulovaný cieľ.³⁶ Nie vždy je však takýto cieľ vedome formulovaný, hoci stále tu ide o vzorce konania a diania, ktoré sú racionálne prepojené. Príkladom je označenie „britská idea imperiálneho poslania“.³⁷ Ďalej existujú prípady, keď nemožno hovoriť o nejakom jasnom nasmerovaní alebo zacielení, avšak i tak tu možno identifikovať určitý vývoj alebo pohyb, ktorý charakterizujú spoločné hodnoty a idey. Príkladom sú „osvietenstvo“, „rast monopolného kapitalizmu“ a pod. Stále tu ide o racionálne vzorce, pretože udalosti opísané týmto spôsobom možno charakterizovať s odkazom na špecifické myšlienky a hodnoty.³⁸ Nakoniec McCullagh hovorí o vzorcoch zmeny, akými sú rast, úpadok, revolúcia či konflikt.³⁹ Tieto termíny nazýva tiež formálne koligačné termíny a sú to práve vyššie spomínané mená tried ako „revolúcia“ a pod.⁴⁰

Realistický pohľad na vec je zrejme aj z McCullaghových vyjadrení týkajúcich sa použitia a hodnotenia koligačných výrazov. Tak výrazy týkajúce sa jednotlivých udalostí, ako aj tried udalostí môžu správne alebo nesprávne pomenovávať minúlu realitu. „Ak je vzor označený koligačným termínom, tento termín ho hodnoverne opisuje, ak boli naplnené podmienky, ktoré zaručujú jeho použitie.“⁴¹ Výrazy sú teda správne použité, ak sú splnené podmienky ich použitia. V takom prípade historici správne referujú na daný úsek minulosti ako na „Francúzsku revolúciu“, resp. ako na „politickú revolúciu“. V prvom prípade správne použili koligačný výraz na zachytenie unikátneho charakteru daného diania. V druhom prípade túto unikátnu udalosť správne začlenili do skupiny s inými politickými revolúciami. Avšak môže sa stať, že koligačné výrazy sa nepoužijú správne, že jednoducho nie sú vhodnými

³⁶ McCULLAGH, *The Logic of History*, s. 126.

³⁷ McCULLAGH, *The Logic of History*, s. 126.

³⁸ McCULLAGH, *The Logic of History*, s. 126.

³⁹ McCULLAGH, *The Logic of History*, s. 127.

⁴⁰ Viac o formálnych koligačných termínoch pozri aj v práci McCULLAGH, C. Behan. Colligation and Classification in History. In *History and Theory*, 1978, roč. 17, č. 3, s. 267 – 284. <https://doi.org/10.2307/2504740>

⁴¹ McCULLAGH, *The Logic of History*, s. 130.

menami toho, čo sa v minulosti odohralo. McCullaghov príklad je „studená vojna“. Podľa neho je to nevhodný výraz na označenie komplexných vzťahov medzi Spojenými štátmi a Sovietskym zväzom po druhej svetovej vojne.⁴²

Zhrňme si teda jadro tohto realistického pohľadu na koligáciu. Minulá realita pozostáva zo sumy udalostí a činov, v ktorých možno identifikovať vzorce opísateľné koligačnými termínmi. Ak si historici všimnú tieto zaujímavé črty či vzťahy v minulom diani, navrhnú na ich pomenovanie buď vlastné mená, alebo termíny, ktoré pomenúvajú triedy udalostí. Takéto označenia sú pritom zaujímavé a prínosné práve tým, že našu pozornosť obracajú na prepojenia minulých udalostí, že nás upozorňujú na *nájdene* minulé vzorce. Historici koligačné termíny používajú oprávnené, ak sú naplnené podmienky ich použitia, ak dané termíny skutočne reprezentujú prepojenia minulých činov a udalostí. Ak sa im to však nedarí, nie sú vhodné a hoci ich niekto môže využívať s konkrétnym cieľom, historici by tak robiť nemali, lebo nezachytávajú to, čo sa v minulosti udialo.

Konštruktivistický výklad

Priblíženie Walshových názorov na koligáciu ukázalo aj to, že jej druhým fundamentom je výklad, interpretácia, resp. tvorivá aktivita historika. Práve na tento aspekt nadväzujú autori, ktorým je bližší konštruktivistický či antirealistický pohľad na prácu historika.⁴³ V tejto časti si stručne predstavíme názory dvoch vplyvných autorov, ktorí sa o koligácii vyjadrujú konštruktivisticky, Frank Ankersmit a Jouni-Matti Kuukkanen.

Pre lepšie porozumenie Ankersmitovmu chápaniu koligácie je potrebné aspoň veľmi stručne predstaviť základy jeho naratívistického prístupu k histórii. Podľa tohto holandského autora je história unikátna disciplína, pretože v nej nejde o prezentovanie pravdivého či objektívneho zobrazenia reality. Historici neponúkajú verné obrazy minulých udalostí. Sú to skôr originálni tvorcovia návrhov, ako sa treba na vybrané časti minulosti pozeráť. Na jednej strane Ankersmit akceptuje, že historici vychádzajú zo základných informácií, dát, skúmajú pramene. Na druhej strane však zdôrazňuje, že to najzaujímavejšie v historickej práci sa deje až na úrovni tzv. historického písania, keď historici zo získaných faktov tvoria celé historické diela.⁴⁴

Historické práce podľa Ankersmita pozostávajú z jednotlivých tvrdení a tie *opisujú* minulé udalosti. Úlohou historikov je však nielen nazhromaždiť množstvo jednotlivých tvrdení, ale z veľkého počtu tvrdení skonštruovať komplexný celok – výsledné historické dielo. Niekedy o takomto výslednom celku hovorí ako o *narratiu*

⁴² McCULLAGH, *The Logic of History*, s. 131.

⁴³ Jouni-Matti Kuukkanen si napríklad všima, že Walsh v neskorších prácach uznáva subjektívny aspekt v koligácii, resp. to, že koligácia je nástroj interpretácie. KUUKKANEN, Jouni-Matti. *Postnarrativist Philosophy of Historiography*. London : Palgrave Macmillan, 2015, s. 100. <https://doi.org/10.1057/9781137409874>

⁴⁴ Pozri napr. ANKERSMIT, Frank. *Narrative Logic : A Semantic Analysis of the Historian's Language*. The Hague : Martinus Nijhoff Publishers, 1983; ANKERSMIT, Frank. *Historical Representation*. Stanford, CA : Stanford University Press, 2001; ŠUCH, *Naratívny konštruktivizmus Haydena Whita a Franka Ankersmita*; TAMM, Marek – ZELEŇÁK, Eugen. In a Parallel World: An Introduction to Frank Ankersmit's Philosophy of History. In *Journal of the Philosophy of History*, 2018, roč. 12, č. 3, s. 325 – 344. <https://doi.org/10.1163/18722636-12341401>

či „obraz“ („image“ alebo „picture“) minulosti, inokedy píše o *interpretácii* a v neskorších prácach dokonca o *historickej reprezentácii*.⁴⁵ Stále má však na mysli sofistikovaný jazykový útvar, ktorý nie je výsledkom priamočiareho opisu/zobrazenia údajnej minulej predlohy, ani ho nemožno posudzovať kritériom korešpondencie textu s realitou, ale treba sa naň pozrieť ako na výstup tvorivej činnosti. Čitateľa, ktorý nepozná detaily Ankersmitovej náuky, môže pomýliť jeho terminológia, konkrétne to, že na úrovni celých historických diel hovorí o historickej reprezentácii a občas dokonca o „obraz“ minulosti. Obe formulácie síce mätúco navodzujú predstavu zobrazovania vopred danej predlohy, avšak jeho základným postulátom je, že historické reprezentácie či „obrazy“ minulosti (úmyselne dáva slovo *obraz* do úvodzoviek) rozhodne nie sú obrazmi v bežnom zmysle, nie sú to opisy, kópie ani žiadne iné druhy verných reprodukcií. V jeho terminológii sú výsledné historické práce, historické reprezentácie, interpretácie či „obrazy“ minulosti originálne návrhy historikov na výklad minulého diania.

Ako je možné, že zatiaľ čo jednotlivé tvrdenia opisujú realitu (sú o faktoch, korešpondujú s realitou), sumy takýchto tvrdení, t. j. historické reprezentácie, historické diela, už nie sú opismi reality, ale ponúkajú originálne interpretácie? Princiálny rozdiel medzi jednotlivými tvrdeniami a celkami, historickými dielami, je jedným z Ankersmitových kľúčových postulátov. Práve tento rozdiel je základom jeho uvažovania o histórii. V pozadí rozdielu je pritom predpoklad o dvojitej funkcii tvrdení: 1) tvrdenia jednotlivo opisujú minulosť, ale 2) spolu vo väčších celkoch konštruujú „obraz“ minulosti.⁴⁶ Napríklad jednotlivé tvrdenie v knihe o renesancii opisuje konkrétnu udalosť („Michelangelo Buonarroti sa narodil 6. marca 1475“), ale celé historické dielo konštruuje „obraz“ minulosti, výklad daného obdobia, zjednodušene povedané, konštruuje renesanciu.

A tu prichádza na scénu koligácia. Podľa Ankersmita mal Walsh pravdu, keď upozornil, že také komplexné pojmy ako renesancia koligujú, že prepájajú mnoho javov do jedného celku. Historik, ktorý sa venuje tomuto obdobiu, spája „*tak odlišné javy, ako je určitý štýl v maliarstve, sochárstve alebo vojenstve, určitú filozofiu ľudského osudu, konkrétnu koncepciu politiky a toho, čo by mal vzdelaný človek vedieť. Všetky tieto rôzne aspekty európskej spoločnosti v rokoch 1450 až 1600 sa koligačný pojem ‚renesancia‘ pokúša zjednotiť do jednej ucelenej interpretácie kultúry tohto obdobia.*“⁴⁷ Takže Walshova koligácia výborne vystihuje to, na čo poukazuje Ankersmit. Keď historici píšú svoje diela, ich cieľom nie je ponúknuť bežný korešpondenčný obraz minulého diania, ich cieľom je prepojiť množstvo rôznorodých javov a vytvoriť tak celok. Vytvorí výklad, interpretáciu, „obraz“ príslušnej časti minulosti. Vo výsledku máme historické diela o renesancii, o studenej vojne, o ranom kapitalizme a pod. Podľa Ankersmita dokonca rôzne historické diela môžu ponúknuť rôzne renesancie. Na prvý pohľad sa situácia môže javiť nasledovne. V určitom období sa odohra-

⁴⁵ ANKERSMIT, *Narrative Logic*; ANKERSMIT, *Historical Representation*; ANKERSMIT, Frank. Obrat k jazyku : literárna teória a teória histórie. In KOŽIAK, Rastislav - ŠUCH, Juraj - ZELENĀK, Eugen (eds.). *Kapitoly zo súčasnej filozofie dejín*. Bratislava : Chronos, 2009, s. 182 - 228.

⁴⁶ ANKERSMIT, Frank. Šesť téz o naratívnej filozofii histórie. In KOŽIAK, Rastislav - ŠUCH, Juraj - ZELENĀK, Eugen (eds.). *Kapitoly zo súčasnej filozofie dejín*. Bratislava : Chronos, 2009, s. 177, téza 5.

⁴⁷ ANKERSMIT, *Narrative Logic*, s. 93.

la renesancia a historici sa ju dodatočne snažia čo najvernejšie zobrazit vo svojich prácach. Ankersmit sa však na celú vec pozerá úplne inak. Nejaké minulé dianie sa odohralo, niečo sa udialo v oblasti umenia, v oblasti prístupu k ľudskému životu, odohrali sa konkrétne činy. Lenže až historik je ten, kto dodatočne príde s nápadom zjednotiť rôznorodé dianie pod jednotiaci interpretačný rámec renesancie. Slova-mi Rika Petersa, u Ankersmita „koligácia znamená vytvorenie metafory spájajúcej všetky opisné tvrdenia do koherentného celku, ktorý nám umožňuje vidieť minulosť z určitej perspektívy.“⁴⁸ Takže koligačné pojmy, resp. termíny nie sú mená vopred ohraničených čiastočiek či úsekov minulosti. Sú to skôr nápadité návrhy historikov. Ako píše Ankersmit, „takéto pojmy nereferujú na veci alebo aspekty minulosti... ale výlučne na naratívne interpretácie minulosti.“⁴⁹ Historici nedostávajú stredovek, renesanciu či studenú vojnu, obrazne povedané, „na tanieri.“ Práve historici tieto interpretácie, tieto výkladové schémy navrhujú. Dvaja autori sa pritom môžu rozchádzať v tom, aký pojem renesancie, akú interpretáciu výseku minulosti ponúknu. Preto sa v histórii stretávame s pluralitou. Nie je to preto, že jeden historik verne zobrazí vopred existujúcu predlohu a druhému sa to nepodarí. Je to preto, že jeden historik prepája jednu sadu udalostí jedným spôsobom, zatiaľ čo druhý historik spojí inú sadu udalostí odlišným spôsobom; pričom obaja sa môžu zameriavať na zhruba rovnaké časové obdobie.

V konečnom dôsledku Ankersmit zavádza svoje vlastné termíny a namiesto „koligácie“, „koligačných pojmov“ či „termínov“ hovorí radšej o „naratívnych substanciách“ a neskôr o „historických reprezentáciách“. I tak s určitým zjednodušením možno povedať, že jeho pohľad na historickú prácu predpokladá koligáciu. Ako to sám píše v *Naratívnej logike*, „túto knihu možno považovať za pokus o rozpracovanie Walshovho pojmu ‚koligačný pojem‘.“⁵⁰

Fínsky filozof Kuukkanen otvorene hovorí, že na úrovni koligačných pojmov „vládne antirealizmus.“⁵¹ Predtým, ako si objasníme, čo tým myslí, predstavme si, ako rámcovo rozumie koligácii. V súlade s dominantným a pritom tradičným pohľadom Kuukkanen považuje koligačné termíny predovšetkým za syntetizujúce výrazy, ktoré spájajú, unifikujú, vytvárajú komplexné celky. Dôležité je pritom mať na pamäti, že koligáciou sa spájajú javy z rôznych oblastí. Niekedy sa napríklad časť týka politického diania a časť kultúrneho, takže spravidla ide o zjednotenie rôznych javov, ktoré nemajú jednu spoločnú črtu a nedajú sa prepojiť ani cez sieť rodinných podobností. Nakoniec treba spomenúť, že tu ide o singulárne termíny, týkajúce sa špecifického časopriestorovo lokalizovaného diania či udalosti.⁵²

Kuukkanen spomína viaceré bežne diskutované príklady ako renesancia, osvietenstvo, studená vojna, ale detailnejšie sa venuje svojim dvom príkladom koligačných pojmov: *chruščovovské oteplenie* („the Thaw“, obdobie uvoľnenia situácie v Sovietskom zväze po smrti Stalina, ktoré sa zvykne datovať od polovice 50. rokov do polovice 60. rokov 20. storočia a spájať s prvým tajomníkom ÚV KSSZ Nikitom

⁴⁸ PETERS, *Constructivism and Realism*, s. 263.

⁴⁹ ANKERSMIT, *Narrative Logic*, s. 92.

⁵⁰ ANKERSMIT, *Narrative Logic*, s. 93.

⁵¹ KUUKKANEN, *Postnarrativist Philosophy of Historiography*, s. 114.

⁵² KUUKKANEN, *Postnarrativist Philosophy of Historiography*, s. 113.

Chruščovom) a *kresťanská expanzia* („the Christian expansion“, obdobie rozšírenia kresťanstva v prvých desaťročiach a storočiach prvého tisícročia). Využime prvý príklad na objasnenie postrehov z predchádzajúceho odseku. Pod chruščovovské oteplenie sa zaraďujú rôznorodé udalosti tak z politického, ako aj spoločenského a kultúrneho života vtedajšieho Sovietskeho zväzu. Pod tento pojem tak možno zahrnúť komplex diania od politických zmien po Chruščovovej reči z roku 1956 kritizujúcej kult Stalina, cez prepustenie niektorých politických väzňov, zlepšenie vzťahov so západom, ale tiež uvoľnenie v kultúrnej oblasti. Ak by sme si zobrali všetky udalosti a javy, ktoré sa zvyknú týmto pojmom unifikovať, nenašli by sme jednu vlastnosť spoločnú každému činu či udalosti. Podľa Kuukkanena by sme nespeli ani s rodinnými podobnosťami. No napriek tomu je možné takto rôznorodé činy, udalosti a javy začleniť pod jeden pojem. Nakoniec netreba zabudnúť na to, že tu nejde o všeobecný pojem, ale o pojem, ktorý prepája časopriestorové dianie a v takomto zmysle je predmetom niečo konkrétne.⁵³

Ako je to so vzťahom takýchto pojmov alebo termínov k realite? Možno o výraze „chruščovovské oteplenie“ povedať, že opisuje v realite dané chruščovovské oteplenie, resp. referuje na takúto entitu, ktorú vnímavý historik dokáže na základe dostupných prameňov identifikovať? Kuukkanenov pohľad na tento problém je jednoznačný. Koligačné pojmy sú užitočné nie preto, že by identifikovali to, čo je reálne, ale preto, že ponúkajú zaujímavé a plodné perspektívy na rozoberané obdobie: „*Sklon koligačných pojmov, presmerovať myslenie je skutočne kľúčový. Tieto pojmy otvárajú nové cesty skúmania a poskytujú nové, významy a spôsoby chápania minulosti.*“⁵⁴ I v prípade spomínaného oteplenia nejde o to, že by tu vopred bolo niečo jasne ohraničené a prístupné ako chruščovovské oteplenie. Tento zvrat je skôr obrazným pomenovaním, je to návrh na to, ako sa treba pozrieť na dostupné informácie o dianí v príslušnom období. Práve takáto perspektíva ponúka zaujímavý výklad a pomáha porozumieť viacerým čiastkovým udalostiam. Preto Kuukkanen odmieta korešpondenčnú predstavu, podľa ktorej by koligačné termíny jednoducho zobrazovali vopred dané úseky minulosti. Samozrejme, nejaká opora v realite tu je, ale koligačné pojmy sú podľa neho do výraznej miery výtvyry historikov. Na viacerých miestach to Kuukkanen hovorí veľmi otvorene, hoci pre niektorých to môže znieť kontroverzne: „*Koligačné pojmy sú konštrukcie bez náprotivkov v historickej realite.*“⁵⁵ Takže pri koligácii nejde o jednoduchú reprezentáciu, korešpondenciu či pomenovanie. To má na mysli, keď hovorí, že tu nejde o mapovanie náprotivkov. Ide tu vyslovene o tvorivú činnosť historika, o konštrukty, ktoré pomáhajú interpretovať minulé dianie.

Uvedené si môžeme objasniť aj s využitím Kuukkanenovej dichotómie medzi oblasťou historikovej práce pod vplyvom objektu a subjektu („object-sided“ a „subject-sided“ časť histórie).⁵⁶ Podľa Kuukkanena sa historická práca odohráva na kontinuu medzi objektívnym a subjektívnym pólom. Pri niektorých aktivitách je historik viac pod vplyvom objektu (napr. štúdium prameňov, formulovanie základných

⁵³ KUUKKANEN, *Postnarrativist Philosophy of Historiography*, s. 100 – 105.

⁵⁴ KUUKKANEN, *Postnarrativist Philosophy of Historiography*, s. 105.

⁵⁵ KUUKKANEN, *Postnarrativist Philosophy of Historiography*, s. 116, s. 113.

⁵⁶ KUUKKANEN, *Postnarrativist Philosophy of Historiography*, kap. 10.

informácií o mieste a čase výskytu udalostí, referujúce tvrdenia), no pri iných krokoch je určujúci práve historik, subjekt. Niekedy je totiž determinujúce rozhodnutie, tvorivosť či nápaditosť historika. Preto Kuukkanen hovorí o koligácii pod vplyvom historika. „*Koligácia je syntéza realizovaná subjektom historika a výsledok historikovo uvažovania.*“⁵⁷ Hoci pramene mnohé napovedajú a historika limitujú v jeho ďalších krokoch, minulé realita ani dostupné pramene jednoznačne neurčia, ako treba uchopiť to, čo sa dialo v 50. rokoch 20. storočia v Sovietskom zväze. Ide tu naopak o rozhodnutie urobené subjektom historika, a teda výklad daného diania v zmysle chruščovovského oteplenia je „*vtlačení*“ (imposed) historikom.⁵⁸

Na druhej strane si, samozrejme, treba uvedomiť hrozby neobmedzenej tvorby, teda radikálneho relativizmu. Historik pri svojich konštrukciách nie je jediným pánom celej situácie. Nemôže o danom výseku minulosti napísať hocičo, nemôže si osvojiť akúkoľvek interpretáciu, nemôže konštruovať akýkoľvek koligačný pojem. Hoci má spravidla vždy viacero možností výkladu, určite sa nemôže púšťať do ľubovoľných konštrukcií. Pri zjednocovaní množstva udalostí musí rešpektovať dostupné dáta. Kuukkanen taktiež upozorňuje, že občas sa historici dopúšťajú toho, čo fínsky historik Osmo Jussila nazval históriou cez kľúčovú dierku („*key-hole historiography*“).⁵⁹ Ide o situáciu, keď sa historik na množstvo rôznorodých udalostí pozerá cez veľmi limitovanú optiku, napr. dejiny rôznych útvarov a etník žijúcich na území Slovenska od dávnych čias vníma tak, akoby smerovali k vytvoreniu samostatnej Slovenskej republiky. Toto je typický príklad aplikácie vyhranenej optiky na minulosť. Samozrejme, pri koligácii historik musí používať svoju tvorivosť – veď samotný Kuukkanen tvrdí, že tu ide o subjektívny vklad autora – avšak i tá musí rešpektovať určité limity. Konkrétosti ohľadom limitov však nie je jednoduché stanoviť na všeobecnej úrovni. To, čo je ešte prijateľné a čo už nie je, možno niekedy lepšie ukázať na konkrétnych príkladoch. Kuukkanen však napriek tomu ponúka orientačné kritériá použiteľné na výber spomedzi plurality konkurenčných koligačných pojmov. Na tomto mieste ich len stručne spomeniem. Ak na rovnaký úsek minulosti možno použiť rôzne koligačné pojmy, vybrať by nám mohli pomôcť také kritériá ako exemplifikácia, koherencia, komprehenzívnosť, záber a originálnosť. Inak povedané, uprednostniť by sme mali taký pojem, ktorý je koherentný, možno ho použiť na viac a rôznorodějších historických dát, je originálnejší a pod.⁶⁰

Zhrňme si teda jadro konštruktivistického pohľadu na koligáciu. Tak Ankersmit, ako aj Kuukkanen akceptujú, že historik pri svojej práci musí vychádzať z faktov. Na druhej strane je podľa nich tvorba historických diel, ako aj komplexných pojmov, tvorivá aktivita, pomocou ktorej sa navrhuje spôsob, ako jednotne vykladať určité udalosti. Preto sa ani na celostné historické práce, ani na koligačné pojmy nepozerajú ako na jazykové opisy reality, ale ako na konštrukty. Kuukkanen to výstižne sumarizuje v piatich bodoch.⁶¹ Koligačné pojmy nekorešpondujú (a v tomto zmysle ani nie sú pravdivé) s minulosťou, neponúkajú akési prirodzené členenie reality;

⁵⁷ KUUKKANEN, *Postnarrativist Philosophy of Historiography*, s. 111.

⁵⁸ KUUKKANEN, *Postnarrativist Philosophy of Historiography*, s. 109.

⁵⁹ KUUKKANEN, *Postnarrativist Philosophy of Historiography*, s. 111.

⁶⁰ KUUKKANEN, *Postnarrativist Philosophy of Historiography*, s. 123 – 128.

⁶¹ KUUKKANEN, *Postnarrativist Philosophy of Historiography*, s. 128 – 129.

nemožno ich priamočiaro odvodiť z dostupných dát (skôr opačne, historici navrhujú rôzne výklady dostupných dát). Nakoniec si treba uvedomiť, že v oblasti koligačných pojmov vládne pluralita. Tej sa však nedá čeliť čisto empiricky, ale skôr racionálnym výberom s pomocou takých kritérií ako koherencia, originalnosť a pod.

Záver

Približná diskusia o koligačných pojmoch ukazuje, že v literatúre je zhoda na tom, že tieto pojmy sú v histórii bežné a akceptované. Používajú sa na spájanie, zjednocovanie, unifikáciu rôznorodých javov pod jeden pojem. Nezhoda sa objaví len čo sa zameriame na detailnejší výklad koligácie a na to, aký vzťah majú koligačné pojmy k minulej realite. Názory sa rôznia podľa toho, či daný autor uprednostňuje realistické alebo konštruktivistické chápanie koligácie a histórie celkovo. Je pritom zaujímavé, ako sa ukázalo vyššie, že korene tohto rozdielneho pohľadu na koligáciu možno identifikovať už vo vyjadreniach Walsha, na ktorého sa obe strany občas odvolávajú. Walsh totiž tvrdí, že koligačné pojmy sa opierajú o fakty, lenže ponúkajú interpretáciu spracovaných podkladov. Realisti zdôrazňujú prvú vec – koligácia má základ vo faktoch –, zatiaľ čo konštruktivisti podčiarkujú druhú – ide tu o tvorivý výklad, o konštrukciu. Poďme si na záver zhrnúť jadro týchto stanovísk.

Ukazuje sa, že pre diskusiu o koligácii je kľúčový rozdiel medzi *nachádzaním* a *tvorením*. Realisti ako McCullagh považujú koligačné termíny za mená vopred daných udalostí a procesov, ktoré historik len objavuje a pomenúva. Úvaha realistov je približne nasledovná. História je o zachytávaní minulého diania, ktoré sa odohralo, a nie o vymýšľaní. Preto ak historik na základe štúdia prameňov identifikuje v minulom diani nejaký proces alebo súhrn udalostí, ktoré spolu súviseli, prepojí ich a zastreší spoločným pomenovaním typu „stredoveká filozofia“, „renesancia“ a pod. Nevadí, že aktéri daného diania niekedy tieto označenia nepoužívali, resp. že ich zaviedli ľudia či historici oveľa neskôr. Prepojenie a následné pomenovanie bolo možné len vďaka tomu, že určitá jednota nastala v samotnom diani.

Konštruktivisti ako Ankersmit a Kuukkanen naopak odmietajú, že by koligačné pojmy zobrazovali vopred dané, akési fixované procesy či komplexy javov. Hoci uznávajú, že minulosť sa skladá z udalostí a činov, až ľudia navrhujú, ako chaos diania spracovať. Historici navrhujú, akou optikou sa na vybranú sadu minulých javov pozrieť, oni sa rozhodujú, že na nejaké dianie sa pozrú cez optiku prechodného obdobia medzi niečím starým a moderným, na iné dianie cez optiku znovuzrodenia antických myšlienok a na ďalšie obdobie cez prizmu oteplenia. Je to ich tvorivý návrh, nie je to niečo, čo by bolo v realite vopred sformované a pripravené na zaznamenanie ako jediný správny výklad minulého diania.

Ako rozhodnúť otázku, či koligačné pojmy zobrazujú to, čo je vopred dané v realite alebo skôr navrhujú originálne výklady? Realisti podporujú svoje chápanie koligácie celkovým realistickým a korešpondenčným chápaním historického poznania. Podľa nich sa história principiálne líši od tvorby fikcie, preto jadrom práce historika nemôže byť konštrukcia. Historické diela majú minulú realitu zachytávať a napriek tomu, že nie vždy sú všetky procesy ihneď zrejmé, ak komunita historikov zjednotí nejaké dianie pod pojem stredoveká filozofia, robí tak na základe

toho, že tu ide o korešpondenciu s niečím reálnym. Konštruktivisti oponujú: minulé dianie či pramene, z ktorých historici vychádzajú, ponúkajú historikom len základné informácie. Neprezentujú im hotové celky typu stredovek či renesancia. Preto práca historika nemá korešpondenčný základ. Nejde tu o verné zobrazenie vopred daného. Dokazuje to aj pluralita výkladov v histórii. Niektorí historici budú súhlasiť s nejakým koligačným pojmom, iní nie, a niektorí budú zasa preferovať mierne odlišné chápanie už používanej kategórie. Rozdiel pritom nie je v tom, že iba jedna skupina správne zobrazila predlohu, ale v tom, že tie isté alebo podobné informácie možno vyložiť rôznym spôsobom.

Asi najkontroverzným prvkom konštruktivistického chápania koligačných pojmov sú tézy Ankersmita a Kuukkanena, že tieto pojmy nereferujú, resp. že nemajú náprotivky v historickej realite. John Zammito takémuto názoru oponuje. Podľa neho totiž skutočnosť, že nejaké pojmy alebo celé historické práce neponúkajú priamočiare zobrazenie reality, nutne neznamená, že sa ruší prepojenie s realitou. Zvažujúc postrehy postpozitivistickej filozofie vedy tvrdí, že aj vo vede sa pracuje s teoretickými termínmi, ktoré nemožno označiť za naivné kópie reality a napriek tomu sa rešpektuje, že odkazujú/referujú na niečo reálne.⁶² Ešte tvrdším kritikom konštruktivismu je Branko Mitrović. Ten vo viacerých prácach spochybňuje daný pohľad na históriu, a to aj za pomoci kritiky konštruktivisticky chápanej koligácie. Jedna z jeho úvah vyzerá nasledovne. Ak niekto tvrdí, že pojem renesancia nemá náprotivok v historickej realite, tvrdí vlastne, že „Leonardo nenamaľoval *Poslednú večeru* a Palladio nenavrhol *La Rotonda* – napriek všetkým dôkazom o opaku.“⁶³ Navyše, ak sa to domyslí do dôsledkov, aj pojem minulosť (the past) je koligačný pojem a ak konštruktivisti tvrdia, že takéto pojmy nemajú náprotivky, znamená to, že podľa nich sa žiadne minulé udalosti neudiali.⁶⁴ Mitrovićov záver znie: konštruktivistické chápanie koligácie v sebe obsahuje popretie minulosti a to je pre historikov neprijateľná pozícia. Takže lepšie urobíme, ak ju odmietneme.

Konštruktivistická koligácia so sebou síce prináša otázky, Mitrovićova kritika však stavia na dezinterpretácii konštruktivistov.⁶⁵ Ani Ankersmit, ani Kuukkanen netvrdia, že minulé udalosti neexistovali, že Leonardo nenamaľoval *Poslednú večeru* a pod. Keď Ankersmit hovorí, že koligačné pojmy nereferujú a Kuukkanen hlása, že nemajú náprotivok v historickej realite, majú tým na mysli niečo iné. Tvrdia, že hoci sa realita skladá z objektov, udalostí a činov, minulosť nepozostáva z vopred jasne sformovaných komplexných celkov typu stredovek, renesancia a pod. Mitrovićova

⁶² ZAMMITO, John H. Ankersmit and Historical Representation. In *History and Theory*, 2005, roč. 44, č. 2, s. 177. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2303.2005.00316.x>

⁶³ MITROVIĆ, *What Is Historical Anti-realism and How to Define It?*, s. 121.

⁶⁴ MITROVIĆ, *What Is Historical Anti-realism and How to Define It?*, s. 122 a MITROVIĆ, Branko. Arguments, Partisanship, and Politics : Is Anti-realism in the Philosophy of History a Right-wing Ideology? In FØRLAND, Tor Egil - MITROVIĆ, Branko (eds.). *The Poverty of Anti-realism : Critical Perspectives on Postmodernist Philosophy of History*. London : Lexington Books, 2023, s. 190.

⁶⁵ Pozri tiež reakcie Ankersmita a Kuukkanena. ANKERSMIT, Frank. Being Realistic about Anti-realism. In *Journal of the Philosophy of History*, 2024, roč. 18, č. 2, s. 135 - 151. <https://doi.org/10.1163/18722636-12341522>; KUUKKANEN, Jouni-Matti. Intuition Is Not Enough. In *Journal of the Philosophy of History*, 2024, roč. 18, č. 2, s. 125 - 134. <https://doi.org/10.1163/18722636-12341521>

možno sugestívna, ale vo výsledku zavádzajúca kritika nám nakoniec pomáha odhaliť, čo konštruktivisti tvrdia a čo nie. Tvrdia, že historik tvorí a navrhuje komplexné zjednocujúce celky, ale netvrdia, že jednotlivé udalosti a činy sa neudiali.

Predstavená debata o povahe koligačných pojmov ukazuje najmä rozdiely v dvoch konkurenčných prístupoch, ktoré možno zhrnúť pomocou dichotómie nachádzanie verzus tvorenie. Napriek tomu sa domnievam, že v tejto debata je možné identifikovať viacero všeobecne prijateľných, resp. pre väčšinu historikov minimálne zaujímavých postrehov o koligačných pojmoch. Ako presvedčivo tvrdia realisti, koligácia musí budovať na dostupných dôkazoch a v takomto zmysle sa musí zakladať na faktoch. Konštruktivisti však upozorňujú – a v istom zmysle to naznačujú aj autori, ktorí vo svojich dielach diskutujú o vhodnom datovaní či charakteristike takých záležitostí ako stredovek, stredoveká filozofia či renesancia –, že koligačné pojmy sú komplexné zjednocujúce nástroje používané historikmi. Treba k nim preto pristupovať opatrne a považovať ich za viac sofistikované, ale aj viac problematické ako bežné pomenovania jednotlivcov či miest.⁶⁶

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

Zoznam bibliografických odkazov

- ANKERSMIT, Frank. *Narrative Logic : A Semantic Analysis of the Historian's Language*. The Hague : Martinus Nijhoff Publishers, 1983.
- ANKERSMIT, Frank. *Historical Representation*. Stanford, CA : Stanford University Press, 2001.
- ANKERSMIT, Frank. Obrat k jazyku : literárna teória a teória histórie. In KOŽIAK, Rastislav – ŠUCH, Juraj – ZELENÁK, Eugen (eds.). *Kapitoly zo súčasnej filozofie dejín*. Bratislava : Chronos, 2009, s. 182 – 228.
- ANKERSMIT, Frank. Šesť téz o naratívnej filozofii histórie. In KOŽIAK, Rastislav – ŠUCH, Juraj – ZELENÁK, Eugen (eds.). *Kapitoly zo súčasnej filozofie dejín*. Bratislava : Chronos, 2009, s. 171 – 181.
- ANKERSMIT, Frank. Being Realistic about Anti-realism. In *Journal of the Philosophy of History*, 2024, roč. 18, č. 2, s. 135 – 151. <https://doi.org/10.1163/18722636-12341522>
- CHRISTIAN, David. *Origin Story : A Big History of Everything*. New York : Hachette, 2018.
- DANTO, Arthur C. Naratívne vety. In KOŽIAK, Rastislav – ŠUCH, Juraj – ZELENÁK, Eugen (eds.). *Kapitoly zo súčasnej filozofie dejín*. Bratislava : Chronos, 2009, s. 98 – 133.
- HORSKÝ, Jan. *Teorie a narace*. Praha : Argo, 2015.
- KLIMA, Gyula. General Introduction. In KLIMA, Gyula (ed.). *Medieval Philosophy : Essential Readings with Commentary*. Oxford : Blackwell Publishing, 2007, s. 1 – 25.
- KUUKKANEN, Jouni-Matti. *Postnarrativist Philosophy of Historiography*. London : Palgrave Macmillan, 2015. <https://doi.org/10.1057/9781137409874>

⁶⁶ Jeden z posudzovateľov ma upozornil, že zaujímavou témou by bolo zvážiť použitie koligácie v historických prírodných vedách. Podobne ako sa v kultúrnych dejinách hovorí o stredovekej filozofii, renesancii a pod., pri členení histórie Zeme sa hovorí o rôznych eónoch, érach, etapách a pod. (napr. fanerozoikum, proterozoikum alebo holocén, antropocén a pod.). Pozri napr. CHRISTIAN, David. *Origin Story : A Big History of Everything*. New York : Hachette, 2018. Na prvý pohľad to vyzerá, že aj tu ide o koligačné pojmy, avšak táto téma by si vyžadovala samostatný rozbor.

- KUUKKANEN, Jouni-Matti. Intuition Is Not Enough. In *Journal of the Philosophy of History*, 2024, roč. 18, č. 2, s. 125 – 134. <https://doi.org/10.1163/18722636-12341521>
- LAGERLUND, Henrik (ed.) *Encyclopedia of Medieval Philosophy : Philosophy Between 500 and 1500*. Springer, 2011.
- LYCAN, William G. *Philosophy of Language : A Contemporary Introduction*. London : Routledge, 2000.
- MARENBOON, John. Medieval Philosophy. In ZALTA, Edward N. – NODELMAN, Uri (eds.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2023 Edition). [on-line]. Dostupné na internete: <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2023/entries/medieval-philosophy/>> [6. 8. 2024]
- MCCULLAGH, C. Behan. Colligation and Classification in History. In *History and Theory*, 1978, roč. 17, č. 3, s. 267 – 284. <https://doi.org/10.2307/2504740>
- MCCULLAGH, C. Behan. *The Logic of History : Putting Postmodernism in Perspective*. London : Routledge, 2003.
- MCCULLAGH, C. Behan. Colligation. In TUCKER, Aviezer (ed.). *A Companion to the Philosophy of History and Historiography*. Oxford : Blackwell Publishing, 2009, s. 152 – 161. <https://doi.org/10.1002/9781444304916.ch12>
- MINK, Louis O. History and Fiction as Modes of Comprehension. In MINK, Louis O. *Historical Understanding*. Ithaca : Cornell University Press, 1987, s. 42 – 60.
- MITROVIĆ, Branko. Arguments, Partisanship, and Politics : Is Anti-realism in the Philosophy of History a Right-wing Ideology? In FØRLAND, Tor Egil – MITROVIĆ, Branko (eds.). *The Poverty of Anti-realism : Critical Perspectives on Postmodernist Philosophy of History*. London : Lexington Books, 2023, s. 183 – 208.
- MITROVIĆ, Branko. What Is Historical Anti-realism and How to Define It? In *Journal of the Philosophy of History*, 2024, roč. 18, č. 2, s. 113 – 124. <https://doi.org/10.1163/18722636-12341520>
- PETERS, Rik. Constructivism and Realism In AKKER, Chiel van den (ed.). *The Routledge Companion to Historical Theory*. London : Routledge, 2022, s. 254 – 268. <https://doi.org/10.4324/9780367821814-16>
- SNYDER, Laura J. William Whewell. In ZALTA, Edward N. – NODELMAN, Uri (eds.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2023 Edition). [on-line]. Dostupné na internete: <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2023/entries/whewell/>> [7.8. 2024]
- ŠUCH, Juraj. *Narativny konštruktivismus Haydena Whita a Franka Ankersmita*. Ostrava : Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2010.
- TAMM, Marek – ZELENĀK, Eugen. In a Parallel World : An Introduction to Frank Ankersmit's Philosophy of History. In *Journal of the Philosophy of History*, 2018, roč. 12, č. 3, s. 325 – 344. <https://doi.org/10.1163/18722636-12341401>
- THOMPSON, D. Colligation and History Teaching. In BURSTON, W. H. – THOMPSON, D. (eds.). *Studies in the Nature and Teaching of History*. London : Routledge, 1967, s. 85 – 106.
- VOLEK, Peter. *Filozofia človeka podľa Tomáša Akvinského*. Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku, 2003.
- VOLEK, Peter. *Dejiny stredovekej filozofie I. Patristika. Arabská filozofia. Židovská filozofia. Byzantská filozofia. Slovanská filozofia*. Ružomberok : VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2022.
- WALSH, William H. *An Introduction to Philosophy of History*. Bristol : Thoemmes Press, 1961.
- WALSH, William H. Colligatory Concepts in History. In BURSTON, W. H. – THOMPSON, D. (eds.). *Studies in the Nature and Teaching of History*. London : Routledge, 1967, s. 65 – 84.
- ZAMMITO, John H. Ankersmit and Historical Representation. In *History and Theory*, 2005, roč. 44, č. 2, s. 155 – 181. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2303.2005.00316.x>

SUMMARY

Colligatory Concepts in History as an Object of Dispute between
Realism and Constructivism

In their works, historians do not focus only on individual acts or events of a smaller scale, but also on complex phenomena. Large-scale events or entire historical periods and epochs are also the subject of their interest. Thus, it is common in historical works to read about the late antiquity, the Middle Ages, scholasticism, the Renaissance, the French Revolution, or the Cold War. In this context, some theorists and philosophers of history speak of specific concepts or terms used to unify a mass of information into a single whole. These so-called colligatory concepts (the Middle Ages, the French Revolution, etc.) are not only used in political history, but they are also common in cultural history, the history of philosophy, and elsewhere. How are these concepts to be understood and what is their relation to past reality? The aim of my paper is to introduce the topic of colligation and colligatory concepts and to focus on the debates that are associated with this topic. The topic in question was opened in the philosophy of history by William H. Walsh, who considers colligation to be an activity in which diverse events are brought together under a single concept. According to him, colligatory concepts must be based on facts, but they must provide an intelligible interpretation of the past. In my paper, I therefore try to show that already Walsh builds his understanding of colligation on two pillars: the realist pillar emphasizes that colligatory concepts are based on facts, while the constructivist pillar points to the need for interpretation. Following Walsh, other authors continue to analyze colligatory concepts and either interpret them in terms of realism or in terms of constructivism. The first group includes C. Behan McCullagh, who believes that historians discover pre-existing patterns and processes in past events. It is these real processes and connections that are the basis for colligatory concepts. McCullagh considers colligatory terms to be names and offers an interesting typology. On the one hand, proper names such as “the French Revolution” refer to unique events; on the other hand, general terms such as “revolution” are names of sets of events. In both cases, it is crucial that these are names of pre-existing entities. The group offering a constructivist interpretation includes authors such as Frank Ankersmit and Jouni-Matti Kuukkanen. The former author argues that colligatory concepts such as the Renaissance bring together a diverse mass of phenomena into a unified interpretation. Colligatory concepts are not names of clear-cut events, but rather suggestions about how to view a certain part of past reality. Kuukkanen points out that colligatory concepts are original proposals that have no counterparts in historical reality. Therefore, the constructivist interpretation can be characterized as a position according to which colligation is a creative activity of the historian. It is about constructing, not discovering pre-given past reality. The debate between realists and constructivists can thus be summarized as a dispute over whether colligation is about finding/discovering or creating/constructing. For historians, this dispute is of interest because it problematizes the nature of such complex concepts. Historians themselves seem to be aware that although they must rely on evidence and facts in their writings on the Middle Ages, the Renaissance, etc., there is a plurality of views on how best to characterize and date them. This shows how complex and sophisticated colligatory concepts are.

doc. Mgr. Eugen Zelenák, PhD., Katolícka univerzita v Ružomberku
Filozofická fakulta, Katedra filozofie
SK-034 01 Ružomberok, Hrabovská cesta 1B
e-mail: <eugen.zelenak@ku.sk>
ORCID: 0000-0002-0576-4080